

65. Edîbu'l-Memâlik-î Ferâhânî ve yaşadığı çağda İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu durumu eleştiren bir şiiri¹

Saniye Simla ÖZÇELİK²

APA: Özçelik, S. S. (2023). Edîbu'l-Memâlik-î Ferâhânî ve yaşadığı çağda İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu durumu eleştiren bir şiiri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 1060-1074. DOI: 10.29000/rumelide.1405821.

Öz

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında İran'da Kaçar hanedanı döneminde Batılılaşma hareketleri ile birlikte ortaya çıkan ve Meşrutiyet devrimi ile doruğa ulaşan sosyal-demokrat hareketler İran edebiyatında da kalıcı izler bırakmıştır. Bu süreçte bağımsız ve uygar bir İran görmek isteyen İranlı şair, yazar ve aydınlar istibdat rejimine karşı halkın bilinçlenmesi adına kalemlerinden yararlanmışlar böylece ülkede yaşanmakta olan yeni durum şiire de yansımıştır. Meşrutiyet ile birlikte İran'da yaşanan değişimlere paralel olarak bu dönem şiiri içerik bakımından değişerek politik ve sosyal bir mahiyet kazanmış, realist ve milliyetçi bir yapıya bürünmüştür. Neo-klasik şair-gazetecilerin ilk neslinden olan Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî de bu dönem sosyal ve siyasi konuları eserlerine taşıyan meşrutiyetçi şairlerden biriydi. "Emirî" ve "Pervâne" mahlaslarıyla şiirler yazan Ferâhânî şairlikteki ustalığıyla Muzafferüddin Şah Kaçar tarafından "Edîbu'l-memâlik" lakabına layık görülmüştür. İlk sivil gazetelerden biri olan *Edeb* gazetesini uzun yıllar neşreden şair dini ve edebi içerikli eserlerinden ziyade kaside ve kıta kalıbında yazdığı vatani ve sosyal mazmunlu eserleriyle bilinmektedir. Bu çalışmada şairin 1906 yılında Bakü'de iken kaleme aldığı ve İslam ümmetinin geri kalmışlığına ve dağınmık haldeki durumuna işaret ettiği otuz dört no'lu kasidesi ele alınmıştır. Kırk beş beyitten oluşan bu manzumede Edîbu'l-memâlik yaşadığı çağda Müslüman toplumların içinde bulunduğu durumu eleştirmekle birlikte Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin politikalarını da kınamıştır.

Anahtar Kelimeler: Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî, İran Meşrutiyet Devrimi, Modern Fars Edebiyatı

¹ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %13

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 24.10.2023-**Kabul Tarihi:** 20.12.2023-**Yayın Tarihi:** 21.12.2023; **DOI:** 10.29000/rumelide.1405821

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü / Dr., Selçuk University, Faculty of Literature, Department of Persian Language and Literature (Konya, Türkiye), saniyephd@hotmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-4039-672X, **ROR ID:** https://ror.org/045hgzm75, **ISNI:** 0000 0001 2308 7215, **Crossreff Funder ID:** 501100007086

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Adib Al-Mamalek Farahani and a poem criticizing the situation of Islamic countries in his time³

Abstract

The social-democratic movements that emerged with the westernization movements during the Qajar dynasty in Iran in the 19th and early 20th centuries and culminated in the Constitutional Revolution left lasting traces in Iranian literature. In this process, Iranian poets, writers and intellectuals who wanted to see an independent and civilized Iran used their pen to raise public awareness against the regime of oppression, and thus the new situation in the country was reflected in poetry. In parallel with the changes in Iran with the Constitutional Monarchy, the poetry of this period changed in terms of content and gained a political and social nature, and took on a realist and nationalist structure. One of the first generation of neo-classical poet-journalists, Adib al-Mamalek Farahani, was also one of the constitutionalist poets of this period, who wrote about social and political issues. Farahani, who wrote poems under the pseudonyms “Amiri” and “Parvaneh” was deemed worthy of the epithet “Adib al-Mamalek” by Mozaffar al-Din Shah Qajar for his mastery of poetry. The poet, who published *Edeb* newspaper, one of the first civilian newspapers, for many years, is known for his patriotic and social works written in the form of qasida and stanzas rather than his religious and literary works. This study focuses on the poet's ode number thirty-four, written in 1906 while he was in Baku, in which he points to the backwardness and disorganized state of the Islamic ummah. In this verse of forty-five couplets, Adib al-Mamalek criticizes the situation of Muslim societies in his time and condemns the policies of the European colonial states.

Keywords: Adib al-Mamalek Farahani, Iranian Constitutional Revolution, Modern Persian Literature

Giriş

İran'da meşrutiyetin oluşum sürecini oluşturan Batılılaşma hareketleri XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kaçar hanedanı döneminde İran iktisadi, siyasi, askeri, içtimai ve kültürel açıdan tam bir çöküş noktasına gelmişti. Yabancılara tanınan imtiyazlar, sömürgeci devletlerin politikaları, askeri alanda yaşanan yenilgiler, kaybedilen topraklar ve adeletsizlikler ülkeye hakim olmuştu. İşte tam da bu nokta da İran'ın içinde bulunduğu kötü gidişatı durdurmak için yapılan bir takım reformlar meşrutiyetin gerçekte adına zemin hazırlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarsından itibaren özellikle Feth Ali Şah zamanında başlayıp Nasirüddin Şah'ın elli yıllık saltanatı boyunca devam eden süreçte İran Batı ile olan politik ve ticari ilişkinin yanı sıra edebi ve fikri alanda da bir ilişki kurmuş böylelikle ülke Batılılaşma sürecine girmiştir. Çeviri faaliyetlerinin başlaması, matbaanın kurulması, gazetelerin çıkarılması, Darü'l-fünûn'un açılması, ordu ve devlet dairelerinde yapılan islahatlar ve Avrupa'ya eğitim için öğrenci gönderilmesi gibi yenilik hareketleri İran'ı meşrutiyete götüren başlıca sebepler olmuştur. Ayrıca 1905

³ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 12

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 24.10.2023-**Acceptance Date:** 20.12.2023-**Publication Date:** 21.12.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1405821

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Adres Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

Rus Devrimi ve Osmanlı'daki meşrutiyet hareketi de doğrudan doğruya İran'daki siyasi atmosferi etkilemiş ve 1906 yılında Muzafferüddin Şah'ı (1896-1907) Meşrutiyet Fermanını çıkarmaya zorlamıştır (Foran, 2013, s. 235-292; Abrahamian, 2005, s. 65-127; Karacan, 2013, s. 16-230; Anbarcioğlu, 1985, s. 1-23; Kanar, 2013, s. 11- 46).

Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından şiirde de birtakım yenilikler meydana gelmiştir. Bu dönem şiiri dış yapı itibariyle klasik şiir ile aynı olmakla birlikte muhteva, dil ve mazmun bakımından bazı değişiklikler göstermiştir. Şiir dili değişerek bireysellikten toplumsallığa doğru yön değiştirmiş, şiire yeni mazmunlar girmiş, vatanseverlik, kadın hakları, sosyal, siyasal, ahlaki, ekonomik ve terbiyevi konular bu dönem şairlerinin ele aldığı konular olmuştur (Kanar, 2013, s. 172-189; Örs, 2001, s. 154-155). Bu dönemin en önemli şairleri arasında Muhammed Takî Bahar, İrec Mîrzâ, Edîb-i Pîşâverî, Edîb-i Nîşâbûrî, Edîbu'l- memâlik, Dihhudâ, Mîrzâde-i Işkî, Lâhûfî gibi isimler zikredilebilir (Kedkenî, 2001, s. 34).

Edîbu'l-memâlik-i Ferâhânî , hayatı ve eserleri

Asıl adı Mirza Muhammed Sâdik olup, anne tarafından ünlü Kâimmakâm ailesine mensuptur. 1860 yılında Irak'a bağlı Kâzerân'da dünyaya gelmiştir. İran meşrutiyet dönemi şair, edip ve gazetecilerindendir. Başlangıçta “Emîrî” ve “Pervâne” mahlaslarıyla bilinen Muhammed Sâdik şairlikteki ustalığı nedeniyle Muzafferüddin Şah Kaçar tarafından 1896 yılında “Edîbu'l-memâlik” lakabına layık görülmüştür (Kanar, 1995, s. 356; Hâkimî, 2012, s.29; Yâhakkî, 1996, s. 24). Neşât-ı İsfahanî ile başlayan ve Edîbu'l-memâlik ile biten “edebi hayatın yenilenmesi” döneminde Kâ'ânî ve Surûş gibi birkaç şairden sonra en üstün şairlerden sayılmaktadır (Destgirdî, 1933, s. YH) ve Uyanış (Bîdârî) devrinin üç cenahından biri olan “geleneççi cenah”ın öncül isimleri arasında anılmaktadır (Yâhakkî, 1996, s. 24).

On beş yaşında babasının ölümü ardından Tahran'a gitmiş, 1889-1893 yılları arasında Azerbaycan, Kürdistan, Kirmanşah bölgelerinde yaşamış, 1894-1895 yıllarında Tahran'a dönüp Devlet Tercüme Bürosu'nda çalışmaya başlamıştır. 1896'da Emîr Nizâm eşliğinde Azerbaycan'a gitmiş ve 1898'de Tebriz Lokmâniyye Mektebi açılınca müdür yardımcılığına atanmıştır (Destgirdî, 1933, s. YB-YT). Aynı yıl Tebriz'de *Edeb* gazetesini on yedi sayı olarak neşretmiştir (Devletâbâdî, 1954, s. 53).

Edîbu'l-memâlik'in şairlik vasfı gazetecilik uğraşının önüne geçse de despotizme karşı verdiği demokrasi mücadelesinde kaleme almış olduğu yazıları halkın siyasi ve sosyal haklarına dair bilinç düzeyinin ilerlemesinde büyük etkiye sahip olmuştur. Edîbu'l-memâlik, İran'da Melikü's-suarâ Bahâr, Alî Ekber Dihhudâ, Ferruhî-yi Yezdî ve Mîrzâde-i Işkî gibi şair-gazetecilerden önce gazetecilik işiyle de uğraşan ilk şair sayılmaktadır. O aynı zamanda İran'da sadece resmi devlet gazetelerinin yayımlandığı bir dönemde 1898 yılında Tebriz'de *Edeb* gazetesini kurmakla sivil gazeteciliğin de öncüleri arasında yer almaktadır. Bu gazete 1899 yılı ortalarına kadar resimli olarak tahminen yirmi iki sayıda (Terbiyet, 1935, s. 406) önce talik, sonra nesih yazısıyla taş baskısıyla yayınlanmıştır⁴. Edîbu'l-memâlik bu gazetede siyasi ve sosyal sorunlar üzerine yazdığı makaleler dışında kendi şiirlerine de yer vermiştir. Amcasının oğlu Han Melik'e göre onun şiirlerinin özel önemi sadece özgün ve modern tarzda olması değil, aslında olay dolu 1906-1912 yıllarında İran halkının durumunu yansıtan rivayeti olmasıdır (Browne, 1937, C. 4, s. 247).

Edîbu'l-memâlik 1900'de Kafkaslar'a, oradan da Harezm'e yolculuk edip bir süre Hive şehrinde kalmış ve sonunda Meşhed'e yerleşmiş, bu şehrin ilk yayını olarak *Edeb* gazetesinin ikinci döneminin yüz on

⁴ *Edeb* gazetesi 4. ve 5. yıllarında hem taş baskısı, hem de harf baskısıyla iki bölümde yayımlanmıştır. Mecdü'l-İslâm gazetesinin neşrine dahil olunca harf (kurşun) baskısı gazeteye eklenmiş, dış sayfalar bu şekilde basılmaya başlamıştır (Hâşimî,1984, s. 92-93).

sayıdan oluşan neşrine 1901-1903 yılları arasında burada devam etmiştir (Destgirdî, 1933, s. K; Hâşimî, 1984, s. 81-83). *Edeb* gazetesinin Meşhed'deki neşrinin üçüncü yılındaki on dördüncü sayısından sonra Edîbu'l-memâlik Muzafferüddin Şah'ın emri ve dönemin Basın Yayın Bakanı Mirza Muhammed Nedimü's-sultan'ın onayı ile gazetenin ofisini Tahran'a taşımıştır. *Edeb* gazetesi Tahran'da 27 Recep 1321 – Rebîülâhîr 1324 (19 Ekim 1903 – Mayıs 1906) arasında toplamda yüz seksen sekiz sayı olarak yayımlanmıştır (Hâşimî, s. 88-89). Tarihi ve edebi makaleler, Fransızcadan tercüme edilen hikayeler, siyasi ve sosyal haberler ve dış haberler gibi içeriklerden oluşan gazete ülkede özgürlük fikrinin yayılmasına ve genel bilgi düzeyinin yükselmesine önemli bir katkı sağlamıştır (Hâşimî, s. 85-89).

1903'te Tahran'a gelip 1905'e kadar *Îrân-ı Sultânî* gazetesinin başyazarlığını üstlenmiştir. Ardından Bakü'ye gidip burada Ahmed Ağayof tarafından Türkçe yayımlanan *İrşâd* gazetesinin Farsça bölümünün neşretmiş, 1906'da yeniden Tahran'a dönüp *Meclis* gazetesinin başyazarlığını devralmıştır. 1907 yılında aynı şehirde *Irâk-ı Acem* gazetesinin yayımlamıştır. 1911 yılında adliyede göreve başlamış, ömrünün sonuna kadar adliyenin Irak, Simnan, Savuçbulak ve Yezd şubelerinde çalışmıştır. Edîbu'l-memâlik 1917'de Yezd'de kalp krizi geçirmiş, Tahran'a döndükten sonra vefat etmiş, Rey şehrinde toprağa verilmiştir (Destgirdî, 1933, s. YT-KA; Browne, 1937, C. 4, s. 246-247; Tecrübekâr, 1971, s. 141-144; Âryenpûr, 1993, C. 2, s. 137-138; Burka'î, 1993, s. 376-384).

Nurali İlahî'ye göre Edîbu'l-memâlik Ehl-i Hak (Alevi) inancına mensuptu. O Timur Banyaranî'nin kehanetlerini *Râz-ı Timûrî* adıyla nazma aktarmış, divanında Ehl-i Hak inancının bazı inanışlarını işlemiş, bu mezhebin önderlerinden İlbeyi Caf'ın bazı kehanetlerini de Farsça olarak şiirleştirmiştir. Eserlerinden Ehl-i Hak (Yarsan) mezhebi büyükleriyle sıkı ilişkide olduğu anlaşılmaktadır (İlahî, 2007, C.1, s. 530).

Edîbu'l-memâlik şiirlerini odaklandığı güncel içeriklere daha elverişli olduğu için daha çok kaside ve kıta biçiminde kaleme almıştır. Bunların dışında gazel, terci-i bend, terki-i bend, musammat ve mesnevi türlerini de denemiştir. Edîbu'l-memâlik'in şiirlerinin bir kısmının temasını o günkü İran'ın toplumsal sorunları ve sıkıntıları oluşturmaktadır. Kanunsuzluk, istibdat, idari yolsuzluklar, ekonomik sıkıntılar ve özellikle de adliyede çalıştığı dönemde bizzat tanıklık ettiği yargı düzenindeki bozukluklar onun değindiği başlıca sosyal sorunlardı (Yâhakkî, 1996, s. 25- 27, Tecrübekâr, 1971, s. 142-144; Yûsufî, 2009, s. 349-352).

Edîbu'l-memâlik Meşrutiyet devriminden sonra da kaside şairliği vasfını devam ettirmiştir (Âryenpûr, 1993, s. 139). Yazarın kasidelerindeki tarzı ise daha ziyade eski üsluptan, özellikle Enverî'nin üslubundan taklit sayılmaktadır, fakat terci-i bent ve musammatlarında pek güçlü olmamakla birlikte yenilikçilik izleri görülmektedir (Zerrînkûb, 2004, s. 500).

Edîbu'l-memâlik gelenekçi bir şair olmasına rağmen “Doğu'nun geri kalmışlığı” sorunsalına yönelik bilinçlendiğinde bu bilinci şiirlerine de taşımıştır. Nadiren başvurduğu hicivler dışında genellikle etik ilkelere bağlı bir şair olarak içerikte dönüşümlere kapı aralayan ilk yeni klasikçilerden sayılmaktadır. Meşrutiyet'in düşünsel akımlarıyla karşılaştırmada onu muhafazakâr bir edebi öncü olarak değerlendirmek mümkündür. Pek dikkat çekmese de Melikü's-suarâ Bahâr ile birlikte Kaçarlar'ın son dönemindeki klasik Fars şiirinin meşrutiyet dönemi modern edebiyatına geçişinde önemli bir rol üstlenmiştir. Edîbu'l-memâlik modern İran edebiyatında “vatan” kavramını kullanıp bir dini görev gibi vatanseverlik temasını işleyen, onun uğrunda mücadeleyi öğütleyen ve halkı yurttaşlık bilincinden yoksun olduğu için eleştiren ilk meşrutiyet şairlerinden biridir (Es'adî ve Habîbî, 2010, s. 12-20). Milli mazmunlu kasideleriyle birlikte dini mazmunlar içeren musammatları da dikkat çekmektedir. Arap diline hakim olması ve sıklıkla zor Arapça kelimeler ve sahte Eski Farsça söz dağarcığı sayılan “Desâtîr”

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

sözcükleri fazla tekellüfle kullanmış olması daha yalın olan siyasi şiirlerinin bile halk tarafından anlaşılmasına engel oluşturmuştur (Âryenpûr, 1993, C. II, s. 139; Yâhakkî, 1996, s. 27).

Edîbu'l-memâlik'in şiirleri "uyanış devri" şairlerinin çoğu gibi önce gazetelerde basılmış, daha sonra şiir mecmualarında derlenmiştir (Yâhakkî, 1996, s. 25). Bütün şiirlerini kapsayan yaklaşık 22.000 beyit civarındaki *Dîvân*'ı Vahîd-i Destgirdî'nin tashihiyle Armağan Matbaası'nda 1933'te Tahran'da neşredilmiştir. (Yıldırım, s. 18). Bunun dışında coğrafyada *Saykalu'l-Mir'ât*; yine astronomi üzerine *Semâ'u'd-Dunyâ, Tâbiş-i Mihr, Fulku'l-Meşhûn*; aruz üzerine *Tuhfetu'l-Vâlî, Makâmât-ı Emûri, Reşahâtü'l-A'lâm* ve *Risâle der Akd-ı Enâmîl* gibi birçoğu elimizde bulunmayan eserlere sahiptir (Destgirdî, 1933, s. B- YT).

"İslam'ın zayıflığı üzerine" 34. kaside

Kırk beş beyitten oluşan bir kasidedir. Basılan *Dîvân*'ı (1312) içinde s. 133-135 arasında yer almaktadır. Şairin kendi açıklamasına göre Bakü'de ikamet ettiği sırada yazılmıştır:

قصیده ایست که در چهارشنبه بیستم ذی الحجه ۱۳۲۳ در بادکوبه در سبب ضعف اسلام گفته ام

"Çarşamba 20 Zilhicce 1323'te (15 Şubat 1906) Bakü'de İslâm'ın zayıflığı sebebiyle söylediğim bir kasidedir."

در این زمانه که یکسر جهانیان خرسند زچیسست ملت اسلام گشته خوار و نژند

*Bu devirde bütün dünya insanları mutlu iken,
Neden İslam ümmeti horlanmış, üzgün haldedir?*

Şair Bakü'de bulunduğu dönemde Çarlık Rusya'sında gerçekleştirilen reformlar ve devrimci ruhu, yaşanan toplumsal gelişmeleri bizzat tecrübe edince İslam ülkelerinde, özellikle İran'da Kaçarlar döneminde despotizm ve hurafeler sonucundaki geri kalmışlığın düzeyine daha da vakıf olmuş ve halkın acınası durumuna dikkat çekmiştir.

جهانیان همه گشتند انجمن وین قوم اگر خود انجمنی داشتند پیراکند

*Dünya insanları hepsi örgütlenip bir araya geldiler fakat bu toplum
Kendileri bir örgüte sahiplerse de darmadağın oldular*

Şairin bulunduğu Bakü o dönemde Himmet gibi sosyalist siyasi partilerin ve birçok sosyal-demokrat oluşumun etkin olduğu bir atmosfere sahipti (Karacan, 2013, s. 127-191). Osmanlı'daki meşrutiyet hareketinin de yaşandığı bu siyasi ortamda şair İran halkının siyasi ve sosyal birliktelik oluşturacak dernek, topluluk ve partilerden yoksun olduğuna işaret etmektedir.

مگر مسلمان دیوست و دیگران چو ملک که دیگران همه آزاد و مسلمین در بند

*Müslüman dev mi, diğerleri melek mi ki
Diğerleri hep özgür, Müslümanlar ise tutsaklar?*

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Özgür dünyadaki anayasal devrim hareketlerine paralel olarak İran'da da meşrutiyet talepleri dillendirilmeye başlansa da Muzafferüddin Şah yönetimindeki İran'da daha bu şiirin yazıldığı tarihten bir süre sonra Ağustos 1906'da Meşrutiyet fermanı imzalanmıştır (Abrahamian, 2005, s. 104).

جهود و ارمني و گرج و روم و چركس و قبط همه رهیده ز زنجیر و برگسته كند

Yahudi, Ermeni, Gürcü, Rum, Çerkes ve Kıbtî

Hepsi zincirden kurtulmuş ve kayışlarını koparmışlar

İran Meşrutiyetçilerinin birinci ilham kaynağı olan Çarlık Rusyası ve Osmanlı İmparatorluklarında özgürlükçü anayasal devrimlerle kendi kaderini belirlemeye çalışan toplumlar örnek gösterilerek Kaçarlar dönemindeki halkın istibdat ile cebelleşmesi karşılaştırılmıştır.

ولیک هر یک از ایشان یکی مسلمان یافت چو دیو مست و چو پتیاره در طلسم افکند

Lakin onlardan her biri bir Müslüman bulduğunda

Sarhoş dev ve cadı gibi onları tılsıma düşürür

Şair aynı zamanda Batı dünyasının çifte standardına ve oryantalist yaklaşıma dikkat çeker. Kendi halkı için özgürlük ve bağımsızlık talep eden bu topluluklar Müslümanlara karşı acımasız politikalar geliştirerek onları sömürgeci emperyalist emellerine alet etmektedirler. Kuzey bölgesi bahkçılık sektörünü Ruslara veren anlaşmalar (1888), tütün tekeli İngiltere'ye verilen Regie Anlaşması (1890), Muzafferüddin Şah döneminde 1901'de altmış yıllığına imtiyazı D'Arcy'ye verilen petrol anlaşması gibi sömürgeci politikalar meşrutiyet hareketini başlatan başlıca etkenlerdendi (İvanov, 1978, s. 9-16; Mâzenderânî, 1971, s. 209; Kesrevî 1984, s. 15).

هلند مرکز عدلست در اروپا لیک ز جاوه پرس که خون گرید از جفای هلند

Hollanda Avrupa'da adaletin merkezidir lakin

Cava'ya sor nasıl da kan ağlar Hollanda'nın cefasından

Sömürgeci devletlerin biri de o yıllarda Hollanda Krallığı idi. Endonezya'nın başkenti Cakarta'nın da üzerinde bulunduğu bir ada olan Cava yoğun olarak Müslüman halktan oluşmaktaydı. XVI. yüzyılda Portekizlerin işgaline uğrayan bölge XVII. yüzyılın başında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından ele geçirilmiş, ülke üzerindeki Hollanda sömürgesi daha da pekişmiş ve II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir (Erinç, 1993, s. 170-171; Tekin, 2015, s. 24-30).

از آنکه مردم جاوه همه مسلمانند بر این گروه روا باشد احتمال گزند

Cava halkı hepsi Müslüman olduğundan

Bu topluluğa zarar verme ihtimali reva görülür

Günümüzde de %90'ını Müslümanlardan oluşan Cava halkının (Erinç, 1993, s. 170-171) sırf Müslüman oldukları için sömürgeci Hollanda devletinin kötü muamelelerine maruz kaldıkları vurgulanmış, Müslüman kimliğinin Batılı sömürgeciler tarafından bir ezilme sebebi olarak görülmüş olmasına dikkat çekilmiştir.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

کسان که کشتن گرگ و گراز نپسندند باهل قبله ندارند غیر کینه پسند

Kurdun ve yaban domuzunun öldürülmesini beğenmeyenler

Kible ehline kinden başka bir şeyi beğenmezler

Şair açık bir şekilde Batılı devletlerin çifte standartlarına dikkat çeker ve hayvanlara reva görmedikleri muameleleri Müslümanlara reva gördüklerini ifade eder.

چرا مسلمان باشد غمین بگاہ طرب چرا مسلمان نوشد شرنگ از پی قند

Eğlence zamanında Müslüman neden kederli olur

Neden Müslüman şeker ardından zehir içer?

Müslümanların kaynaklarının sömürgeciler tarafından yağmalanıp refahlarına harcadığı bir durumda kendilerinin sefalet içinde yaşadığı ifade edilmiştir. Bunun sebebi açıkça sorgulanmıştır.

سبب ندانی ای نور دیده از من پرس که با تو گویم بی مکر و حیلہ و ترفند

Sebebini bilmiyorsan ey gözümün ışığı bana sor

Sana söyleyeyim aldatmasız, hilesiz, yalan dolansız

Diğer aydınlar gibi bu sefalet durumunun sadece iç dinamiklerden kaynaklanmadığını ve dış mihrakların rolüne dikkat çeken şair sebepleri sakınmadan sorgulamaya devam eder.

برای آن بود این پستی و حقارت و ذل که نه در ایشان دانش بود نه دانشمند

Bu alçaklık, hakaret ve zillet şundan dolayıdır ki

Onlarda ne bilim vardır ne âlim

Geri kalmışlığın, aşağılanmanın ve sömürge kurbanı olmanın ilk müsebbibi Müslüman toplumunun bilimden uzak düşmesi ve bilim adamlarının yetişmiş olmamasıdır.

شکسته اند بفرمان ایزدی پیمان گسسته اند ز آیین احمدی پیوند

İlahi emirle ahitlerini kırmışlar

Muhammedi inançla bağlarını koparmışlar

Müslüman toplumların izzetlerini kaybetmesinin bir sebebi de gerçek inançlarından kopmuş olmaları ve ilahi emirlerden uzaklaşmış olmaları hususuna bağlanmıştır.

نه خویش از ایشان خرم بود نه بیگانه نه حق تعالی راضی نه انبیا خرسند

Ne akraba onlardan mutlu olur ne yabancı

Ne Yüce Hak onlardan razı ne peygamberler memnun

Mevcut toplum değerlerini kaybetmiş, Allah'ın ve elçilerinin yolundan uzaklaşmıştır.

کبیر ایشان بر کهتران ندارد رحم صغیر ایشان از مهتران نگیرد پند

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

*Onların büyükleri küçüklere acımaz
Küçükleri ise büyüklerden öğüt dinlemez*

Toplum düzeninin yok olması ve örfün yozlaşmış olmasının bir göstergesi de nesiller arasındaki kopukluk ve sevgi saygı yokluğudur.

پسر نداند جز دزدی از متاع پدر پدر نگوید غیر از دروغ با فرزند

*Oğul babanın malından çalmaktan başka bir şey bilmez
Baba evladına yalandan başka bir şey söylemez*

Maddiyata düşkünlük aile içindeki bağların zayıflaması ve güven duygusunun yok olmasına kadar varmıştır. Ahlaki değerler çökmüştür. Hırsızlık ve yalan yaygınlık kazanmıştır.

فروختند به یک حبه آبروی وطن خریده اند بفلسی هلاک خویشاوند

*Bir tohuma vatanın namusunu satmışlar
Bir kuruşa akrabanın helâkini satın almışlar*

Ahlaki düşüş vatanın değersizleştirilerek düşük karşılıklara satılmasına hatta akrabaların dahi bir kuruşa satılmasına kadar varmıştır.

رفیق صادقشان خانه از وطن پرداخت طبیب حانقشان سینه از نفاق آکند

*Sadık arkadaşları vatandan kendine ev yaptı
Usta hekimleri göğsünü nifakla doldurdu*

Güvenilmesi gereken herkes kendi şahsi çıkarlarına üstünlük vermiştir. Toplumu bir arada tutan değerler iflas etmiştir.

برای رونق بازار خویش بازرگان همی خورد ز پی یک دروغ صد سوگند

*Kendi pazarının canlılık kazanması için tacir
Bir yalanan ardından yüz kez yemin eder*

Tüccar kesim halkı sömürmek için yalan dolana baş vurur. Kanunsuzluk, iç sömürge ve toplumsal ahlakın çöküşü geri kalmışlığın ve toplumsal düşüşün bir göstergesidir.

چرا زیون نشود ملتی که قاضیشان کشد ز رشوت و آز و طمع زمانه بگند

*Neden âciz düşmez bir millet ki kadısı
Devranı rüşvet, tamah ve aç gözlülükle pisliğe dönüştürür*

Milletin alçak düşürülmesinin bir sebebi de şairin adliye görevi döneminde tanık olduğu yargı düzenindeki rüşvet ve yolsuzluklardır. Feodal sistemin pençesinde olan Kaçar toplumu anayasal devrimin kısmi başarısına kadar keyfi kanunlarla yönetilmekteydi. Yurttaşlık anlayışının olmadığı toplumda halk genelde adaletsiz muamelelere maruz bırakılıyordu.

ز گند رشوه خوران عالمی قرین بدیست که هست معنی رشوت بیارسی بگند

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

*Rüşvetçilerin kokuşmuşluğundan bir dünya kötülüğe maruz kalmış
Nitekim rüşvet kelimesinin karşılığı öz Farsçada “bed-gend”dir*

Kanunların işlemediği hanedan yönetimi ve feodalite düzeni içinde rüşvet illetinin oldukça yaygın olduğuna dikkat çeken şair “gend-i rüşve” (rüşvet kokuşmuşluğu) sonucu ortaya çıkan “bed” (kötü) manzara ile rüşvet anlamına gelen eski Farsça “bed-gend” (kötü kokan, kokuşmuş; rüşvet) arasında ilginç bir ilişki ve cinas ilişkisi kurmuştur.

چنانکه زاده ملجم برای وصل قطام فروخت خون علی را به نیم شکرخند

*Öylesine ki Mülcem'den doğmuş olan Katâm'a kavuşmak için
Ali'nin kanını yarım tath gülücüğe satmış oldu*

İbn Mülcem Hz. Ali'yi öldüren kişidir. Katâmi ise İbn Mülcem'in Hz. Ali'yi katletmek üzere Kûfe'ye gittiğinde karşılaştığı bir kadındır. Çok güzel bir kadın olan Katâmî'nin babası ve erkek kardeşi Nehrevan savaşında Hz. Ali tarafından öldürülmüştür. Dolayısıyla Hz. Ali'ye karşı sonsuz bir kin beslemektedir. İbn Mülcem kadına âşık olup evlenmek istemiştir. Katâmi ise mehir karşılığında Hz. Ali'nin öldürülmesini isteyip zaten bu amaçla oraya gittiğini söyleyen İbn Mülcem'e akrabalarından bazılarını destek vermek için görevlendirmiştir. (Fığlalı, 1999, s. 220.) Şair bu tarihi olaya telmihte bulunarak manevi değerlerin birtakım cellatların geçici heveslerine alet olduğunu ileri sürmüştür.

متاع دین که حسین داد جان و باز خرید فروختند خسیسان بشاهدان لوند

*Hüseyin'in can verip yeniden satın almış olduğu din metasını
Cimriler şuh sevgililere sattılar*

Bu beyitte yine Kerbelâ olayına ve Hz. Hüseyin'in canını inancı uğruna feda etmesine telmihte bulunulmuştur. “Şahid” genelde klasik edebiyatta “güzel yüzlü sevgili” anlamında kullanılmıştır. Ülkenin varisleri ise dini bir meta gibi sevgililerine pazarlamışlardır.

ز جور حاکم بیدادگر ز خانه خویش اهالی خوی و خلخال و اردبیل و مرند
گریختند در این ملک و پیش تیر بلا هدف شدند بجان نزار و حال نژند

*Adaletsiz valinin zulmünden dolayı
Hoy, Halhal, Erdebil ve Merend ahalisi kendi evlerinden
Kaçtılar bu memleketten ve bela oku önünde
Zayıf canla ve kederli durumda hedef oldular*

Hoy ve Merend Azerbaycan eyaletinin batısında, Erdebil ve Halhal ise doğusunda olan büyük şehirlerdi. Vilayetler resmen valilere ölçsüz vergi karşılığında pazarlandığı için halk yerli yöneticilerin kanunsuz tavırları ve orantısız vergileri altında ezilmekteydi. Adı geçen bölgeler “dârüs'-saltana” eyaletine bağlı tarım, hayvancılık ve ticaretle zengin kaynaklara sahip kentler olduğu halde gelir dağılımındaki adaletsizlikten dolayı halk aşırı yoksulluk ve zaman zaman kıtlık içinde yaşamını sürdürmekteydi. Şairin de Bakü'de bulunduğu sürede karşılaşmış olduğu gibi Aras nehri kıyısında sınırda bulunan bu bölgenin insanları çalışmak için ülkelerini terk edip Bakü'de XX. yüzyılın başında Rotchild'ler ve Nobel kardeşler tarafından kurulmuş olan petrol şirketlerinde işçi olarak çalışmaya akın ediyorlardı. “Muhacir” ve “hemşehri” lakaplarıyla anılan bu işçi güruh orada da ayrımcılığa maruz kalıp aşağılanıyor, birçoğu ağır çalışma şartları altında canını kurban ediyordu (Pişeverî, 1980, s. 15-16; Foran, 2013, s. 203; İvanov, 1978, s. 35).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

چو گوسپند اجلشان درید بر تن پوست کیاب کرد و بر آتش نهاد همچو سپند

Ecel koyun gibi onların derilerini vücutlarından yüzdü

Kebap etti ve üzerlik gibi ateşin üzerine koydu

Sömürge düzeninin çıkarları uğruna ağır koşullarda çalışan bu işçiler kötü muamelelere maruz kalıyorlardı. Aslında ilk sosyal-demokrat hareketler de bu muhacir kitlenin içinden yeşermeye başlamıştı.

یکی نخواست دیتشان ز گرگ آدم خوار یکی نبرد خیرشان بخانه و فرزند

Bir kişi bile onların diyetini insan yiyen kurttan istemedi

Bir kişi bile onların haberlerini eve ve evladına götürmedi

Kaçar yönetimi Kafkaslar'da ucuz iş gücü olarak yurdundan olan tebaasının haklarını hiç bir şekilde takip etmiyordu. Ailelerinden uzakta kimsesiz biçimde hayatlarını kaybeden bu göçmenlerin hayatı bu dönemde eser veren Celil Mehmetkuluzâde gibi Azerbaycanlı yazarların realist hikayelerine konu olmuştur.

ز سوگ اسلام است این که سالها پوشید عروس کعبه تن خویش در سیاه پرند

İslam'ın yasından dolayı olsa gerek yıllarca

Kabe gelini kendi vücudunu siyah yahn ipekle örttü

“Perend” yalın ve nakışsız ipek kumaşı anlamına gelir. Şair güzel bir “hüsn-i ta’lil” sanatı kullanarak Kâbe’yi bir geline benzetmiş, onun örtüsünün beyaz olacakken yalın siyah ipektен olmasını İslam dünyasında yıllardır yaşanan yas olduğunu ileri sürmüştür.

کجائی ای علی مرتضی که با شم شیر بتان دوباره بخاک افکنی ز طاق بلند

Ey Mürteza Ali, neredesin de kılıçla

Yüksek taktan putları yine toprağa düşüresin?

Toplumun Cahiliye dönemine geri döndüğünü ve cansız putlara tapmaya başladığını ima eden şair Hz. Ali'den bu putları yüksek mevkilerinden yere savurmasını ister. Edîbu'l-memâlik'in Ehl-i Hak (Alevi) inancının da emareleri bu beyitte görülmektedir.

کجائی ای عمر دادگر که با انصاف دوا کنی بشب تیره درد حاجتمند

Ey adaletli Ömer, neredesin de insafla

İhtiyaç sahibinin derdine karanlık gecede deva olasın?

Adaletiyle meşhur olan Hz. Ömer timsalinde şair toplumda yaşanan adaletsizliklere derman aramaktadır. Genel Şii kültüründe ilk 3 halifeye pek sıcak bakılmazken şairin Hz. Ömer'den de medet umması dikkat çekici bir husustur.

کجاست آنکه بفرمان او همی بودی ز مصر تا بدر چین ز روم تا به خجند

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com

e-mail: editor@rumelide.com,

tel: +90 505 7958124

phone: +90 505 7958124

*Nerededir o kimse ki onun fermanındaydı
Mısır'dan Çin kapısına, Rum'dan Hocend'e kadar*

Şair eski ihtişamlı günlerin özlemiyle İslam dünyasının birlik içinde ve geniş bir coğrafyada iktidarda olduğu döneme işaret eder ve “asr-ı saadet” özlemini dile getirir.

كجاست آنکه زر از گنج ریخت در گنجه كجاست آنکه در از روی بست بر دربند

*Nerededir defineden altını Gence'ye döken
Nerededir kapıyı yüze karşı kapatan Derbend üzerine*

Bu fetih ve iktidar döneminde Kafkasların en kuzey bölgesi olan Derbend ve Gence kentlerine işaret edilmektedir. Bu bölgeler XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Kaçar-Rus savaşları sırasında Ruslara kaptırılmıştı ve şairin Bakü'de bulunduğu sırada da bölge halkının uzun direnişlerine rağmen halen Çarlık işgalindeydi (Afandiyeva, 2020, s.19-41). Şair bu bölgelerin işgal öncesi hasretini yaşamakla birlikte Gence ile “genc” (define) ve “Derbend” ile “der” arasında bir iştikak ilişkisi kurmuştur.

كجاست عاشق صادق كه نگسند از دوست گرش ببرد دشمن بتیغ بند از بند

*Nerededir gerçek aşık ki kopmasın yârinden
Düşman onu kılıçla eklemenden ekleme kesse bile*

Şair zımnî olarak büyük mücadeleler ve yerli direnişlere karşı Kaçar Devleti'nden koparılan parçalara gönderme yapmaktadır. Düşman bu bölgeleri gövdeden eklemeleri keser gibi koparıp almıştır. Bu bölgeler bir daha Kaçar Devleti'ne eklenmese de merkezî otoriteden uzaklaşıp kısmî yerel gelişim imkânı buldukça aslında Kaçar despotizminin de sonunu getirecek sosyal-demokrat düşüncelere ev sahipliği yapmış, özgürlükçü mefkûreler kısa sürede buradan ülkenin her yerine yayılmış ve Meşrutiyet devriminin düşünsel zeminini hazırlamıştır.

خوشا بحال شهیدان دین كه شهید بلا مكیده اند ز پستان شاهدهی دلیند

*Ne mutlu din şehitlerinin hâline ki bela balını
Emmişler gönül bağı bir sevgilinin memesinden*

Yine zımnî olarak işgalci sömürge kuvvetlerine karşı XIX. yüzyılın ortalarına kadar direnen yerli halkın vermiş olduğu canlara övgü dolu işaretler yapılmıştır. Rus istilasına karşı Gence'de Cevad Han (1748-1803) ve Derbend'de Şeyh Şamil hareketleri Kaçar yönetiminden de yeterli destek bulunmayınca Çarlık rejimi tarafından kanla bastırılmıştı. (Afandiyeva, 2020, s. 16-18; Hajiyev, 2022, s. 135-158; Budak, 2010, s. 67-70.

ز بسکه ریخته خونشان بخاک تیره هنوز بجای لاله و گل لعل خیزد از الوند

*O kadar çok kanları kara toprağa dökülmüş ki hâlâ
Lâle ve gül yerine Elvend'den lal çıkar*

Elvend Hemedan bölgesinin güneyinde yüksek bir dağ adıdır. Kafkasların en kuzeyindeki yüksek dağlarda dökülen kanlarla dönemin Azerbaycan eyaletinin en güneyinde yer alan Elvend dağının yakut taşları arasında ince bir bağ kurulmuştur.

Adres | **Address**

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

تو ای مسلمان که اسلام را به ننگ آری
بروز خویش بگری و بریش خویش بخند

*Sen ey İslam'ı alçak düşüren Müslüman
Kendi gününe ağla ve kendi sakalına gül*

“Kendi sakalına gülmek” deyiimi Farsçada düştüğü durumdan dolayı alay konusu olmak demektir. İslam’a layık yaşayamayan Müslüman hitap alınmış, sakal ise alay konusu olmanın simgesi olarak kullanılmıştır.

مجوس رفت بمینو تو در سفر تا کی
جهود تاخت بگردون تو بر زمین تا چند

*Mecus cennete gitti, sen ise ne zamana dek cehennemdesin
Yahudi feleğe koşturdu, sen ise ne zamana dek yerin üzerindesin?*

Müslüman toplum distopya içinde debelenmektedir. Yahudiler feleğe kadar yükselmişken Müslüman toplum hala yeryüzündedir. XIX. yüzyılın sonuna doğru İslam ülkelerinin modernleşen dünyaya karşı gecikme ve geri kalmışlık içinde duraksaması bu dönem aydınlarının esas zihinsel meşgalesini oluşturmaktaydı. Özellikle sanayi devriminin kazanımlarına bakıldığında hızla açılan mesafe bu aydınları tedirgin etmekteydi.

کدام کار تو مانده بر مسلمانست
بخویش نام مسلمانی از گزافه میند

*Senin hangi işin Müslüman'a benzer?
Kendine yalandan Müslümanlık adımı bağlama!*

Edîbu'l-memâlik bazı İran aydınlarının aksine sorunu İslam'ın kendisinde değil, Müslüman toplumun yozlaşmasında ve gerçek İslam'dan uzaklaşmış olmasında görür. Bu toplum ismen Müslüman olsa da gerçek İslam değerlerini üzerinde taşımamaktadır.

ندانمت بچه دینی و بر چه کیش ولیک
نه بر مسلمان مانی نه گیر را ماند

*Bilmem sen hangi dindesin, hangi mezhepte, lakin
Ne Müslüman'a benzersin ne Mecûsi'ye*

Sözde Müslüman olan toplum büsbütün hurafelerle dolu bir yozlaşma içindedir. Yaşadığı kültür ne eski yerli inançlar (burada simgesel olarak ateşe tapma), ne de İslam'a benziyor. Müslüman topluluk kendi özünden uzaklaşmış, karma bir inanç sistemini esiri olmuştur.

نه راه دیر سپاری نه سوی کعبه روی
نه فهم قرآن داری نه درک آیت زند

*Ne manastır yolunu alırsın ne Kabe'ye doğru gidersin
Ne Kuran anlayışına sahiptin ne Zend ayetinin kavrayışına*

Müslüman toplum yozlaştıkça artık ne eski inanışların yolunu ne İslami inanışları takip eder. Zend Zerdüşt'e indirildiği iddia edilen kutsal kitap ve Avesta'nın yorumu mahiyetindeydi. Şaire göre çağdaş olan toplum eski ve yeni kutsal kitapları idrak etmektен aciz durumdadır.

پی رضای حق این خال عار و جامه ننگ
بروی و پیکر دین محمدی مپسند

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

*Hakk'ın rızası için bu utanç benini ve bu ayıp kıyafetini
Muhammedî dinin yüzüne, gövdesine reva görme!*

Toplumun yaşadığı hurafeler gerçek İslam dininin yüzünde bir utanç benini, vücudunda bir ayıp kıyafeti gibidir. Bu absürt inanışlar Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinle bağdaştırılmamalıdır.

از آن سپس که پیاده شدی و کندی رخت بخصم دادی اسب و ستام و گرز و کمند

*İndikten ve giyimini kuşamını soyunduktan sonra
Düşmana verdin atı, koşumu, topuzu ve kemendi*

İslam ülkeleri iktidarı elden bıraktıktan sonra elindeki imkanları da düşmanlarına teslim etmişlerdir. Silahlarını ve alet edevatını düşmana hibe eden bir savaşçı gibi işgalci kuvvetlere büsbütün teslim olmuşlardır.

دوباره باز نپوشد ترا سلیح نبرد دوباره برنشاند ترا بیشت سمند

*Sen bir daha savaş silahını kuşanmazsın
Seni bir daha küheylanın sırtına bindirmezler*

Sanayi devrimini kaçırmış bir toplum olmanın travması bu beyitte de sezilmektedir. Savaşı kaybeden toplum, silahı bırakmış, ilerleme kervanından geride kalmış, ilerleme vasıtasını da elden bırakmıştır.

مگر فریدون آید دوباره در اصطرخ و یا نریمان آید ز پای کوه سهند

*Belki de Ferîdun gelir yine İstahr'dan
Ya da Nerîmân gelir Sehend dağının eteğinden*

Ferîdun Hint-İran toplumlarının ortak mitolojik figürlerinden ve zalim Dahhâk'ı tutsak eden hükümdardı. Nerîmân ise Şehnâme anlatısına göre Sâm'ın babası olan bir pehlivandı. (Fesâyî, 2000, s.1057; Yazıcı, 1995, s.396; Demirci, 1993, s. 408-409). Şair toplumun bu sefil durumdan kurtuluşunu ancak mitolojik kahramanların çıkagelmesine bağlamaktadır. Ferîdun'un yendiği Dahhâk sömürgeci güçleri temsil etmektedir.

کنون بزخم رقیب و بنار هجر حبیب بساز همچو رباب و بسوز همچو سپند

*Şimdi rakibin yarasıyla ve dostun ayrılığının ateşiyle
Geçin rebap gibi, yan üzerlik gibi*

Şair artık heba edilen geçmişin telafisinin mümkün olmadığını, kaderinden yakınmaktan başka bir çare bulunmadığını düşünmektedir.

که خفته ای بخزان و دی و بهار و تموز خبر نیافتی از فروردین و از اسفند

Çünkü uyumuşsun sonbaharda ve dey⁵ ayında, baharda ve temmuzda

⁵ Dey: Şemsi takvime göre kışın ilk ayı (22 aralık – 20 ocak).

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124

e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124

Haber alamadın ferverdinden⁶ ve isfendden⁷

Toplumun bu denli dalalet içinde olmasının sebebi uzun süre zamanını gaflet uykusunda geçirmesidir. Bütün sonbahar, yaz ve bahar aylarında uykuya daldığı için baharın ilk ayı (ferverdin) yani yeni çağın başlangıcını ve de güneş takvimine göre yılın ve kışın son ayı olan (isfend) yani son çağı kaçırdığını ima etmektedir. Toplumun çağdaşlaşma ve modernleşme sorunu mükemmel sembolik bir anlatımla dile getirilmiştir. Çağını yakalayamayan halk habersizlik, bilgisizlik ve bilinçsizlik pençesinde kalmıştır.

Sonuç

Kaçar dönemi İran'ın modern edebiyata geçiş (Uyanış devri)şairlerinden olan Edîbu'l-memâlik-i Ferahani sosyal ve siyasi konuları eserlerine taşıyan meşrutiyetçilerden biriydi. Özellikle kaside ve kıtalarında modern ve güncel sorunları toplumdan kopuk klasik Fars şiirine dahil eden Edîbu'l-memâlik anayasal devrim sürecinde halkın bilgilenmesinde ve bilinçlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Dünyada ve ülkesinde yaşanan değişikliklere kayıtsız kalmayan şair güncel sorunları şiirlerine taşımış ve bu bağlamda özgür dünya ile karşılaştırmada Müslüman toplumların geri kalmışlığından yakındığı, aynı zamanda da kendi içinde adalet ve hürriyeti destekleyen Batılı ülkelerin Müslüman ülkelerdeki sömürgeci kanlı politikasını eleştirdiği "İslamın Zayıflığı Üzerine" başlıklı kaside tarzındaki şiirini kaleme almıştır. Bu kasideden de anlaşıldığı üzere Edîbu'l-memâlik'i diğer birçok meşrutiyet dönemi aydın ve yazarından ayıran özelliklerden birisi salt Batı hayranlığıyla oluşturan mefkûrenin aksine daha muhafazakâr yaklaşıma sahip olması ve bir taraftan da Hollanda, İngiltere, Rusya gibi sömürgeci devletlerin yayılmacı politikalarını da göz ardı etmeyip eleştirmesi ve oryantalist yaklaşımlarını ifşa etmesidir.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2005/ h. 1384). *Îrân Beyn-i Do İnkılâb* (A. Gol Muhammedî ve M. İbrahim Fettâhî, Çev.). Tahran: Ney.
- Afandiyeva, U. (2020). 19. Yüzyıl Başlarında Rus Çarlığı'nın Güney Kafkasya Politikası (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Anbarcıoğlu, M. (1985). Çağdaş İran Edebiyatında Nesir. D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi,4,1, 1-23.
- Âryenpûr, Y. (1993/ h. 1372). *Ez Sabâ Tâ Nimâ*, (Cilt 2), (5 b.). Tahran: İntişârât-ı Zevvâr.
- Budak, Mustafa. (2010). "Şeyh Şamil", *DİA*, (Cilt 39, s. 67-70). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Burka'î, S. M. B. (1993/ h. 1372). *Sohenverân-i Nâmî-yi Mu'âsır-i Îrân*, (Cilt 1), (2 b.). Tahran: Neşr-i Hurrem.
- Browne, E. G. (1937/ h. 1316). *Târîh-i Edebî-i Îrân Ez Âgâz-i Ahd-i Safevîye tâ Zemân-ı Hâzır*, (Cilt 4). Tahran
- Demirci, K. (1993). "Dahhâk", *DİA*, (Cilt 8, s. 408-409). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Destgirdî, V. (Ed.). (1933/ h. 1312). *Dîvân-i Kâmil-i Mîrzâ Sâdık Hân Emîrî Edîbu'l-Memâlik* Tahran: Furûğî.
- Devletâbâdî, A. (1954/ h. 1333). *Târîh-i Tahavvül-i Nesr-i Fârsî-yi Mu'âsır*. Tebriz: Ferheng.
- Dihhudâ, A. E. (1999/ h. 1377). *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, (Cilt 1), (2 bs.). Tahran: Danişgâh-i Tahran.

⁶ Ferverdîn: Şemsi takvime göre baharın ilk ayı (21 mart – 20 nisan).

⁷ İsfend: Şemsi takvime göre kışın son ayı (20 şubat – 19 mart).

Adres

Address

- Erinç, Sırrı (1993). “Cava”, *DİA*, (Cilt 7, s. 170-171). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- ES'ADÎ, M., HABÎBÎ, R. (2010/ h. 1389). “Mâm-i Vatan” der *Dîvân-i Edîbu'l-memâlik-i Ferâhânî*, *Nâme-i Pârsî*, 55, 5-26.
- Fesâyî, M. R. (2000/ h. 1379). *Ferheng-i Nâmhâ-yi Şâhnâme*. Tahran: Peşehûşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutaalat-i Ferhengî.
- Fığlalı, E.R. (1999). “İbn Mülcem”, *DİA*, (Cilt 20, s. 220). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Foran, J. (2013/ h. 1392). *Mukâvemet-i Şikenende Târîh-i Tahavvulât-i İctimâî-yi İrân*, (A. Tedeyyun, Çev.) (14 b.). Tahran: Resâ.
- Hajiyev, J. (2022). *Azerbaycan Gence Hanlığı: Cevad Han'ın General Sisianov'la Mektuplaşması (Gence Uğrunda Mücadele)*. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131, 135-158.
- Hâkimî, İsmail. (2012). *Çağdaş İran Edebiyatı*. (Şadi Aydın, Çev.), Ankara: İskenderiye Kitaplığı.
- Hâşimî, M. S. (1984/ h. 1363). *Târîh-i Cerâyid ve Mecellât-i İrân* (Cilt 1). Tahran: İntişârât-ı Kemâl.
- İlâhî, N. A. (2007/ h. 1386). *Asar'ül-Hak*, (Cilt 2), (5 b.). Tahran: Neşr-i Penc.
- İvanov, M. S. (1978/ h. 1357). *İnkılâb-ı Meşrûtiyet-i İrân* (A. Tebrîzî, Çev.). Tahran: Şebgir ve Armağan.
- Kanar, M. (2013). *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (1995). “Ferâhânî”, *DİA*, (Cilt 12, s. 356). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Karacan, O. (2013). *1906 İran Meşrutiyeti (Yüksek Lisans Tezi)*. Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kedkenî, M. R. Ş. (2001/ h. 1380). *Edvâr-i Şi'r-i Farsî, Ez Meşrûtiyet Tâ Sukût-i Saltanat*. Tahran: İntişârât-ı Sohen.
- Kesrevî, A. (1984/ h. 1363). *Târîh-i Meşrûte-yi İrân* (Cilt 1), (16 b.). Tahran: Emîr-i Kebîr.
- Mâzenderânî, V. (1971/ h. 1350). *Mecmû'a-yi Ahdnâmehâ-yi Târîh-i İrân*, Tahran: İntişârât-ı Vezâret-i Umûr-i Harîce.
- Örs, Derya. “Fars Edebiyatı. Üslûp ve Tarihî Dönemler”, *DİA*, (Cilt 39, s. 154-155). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Pişeverî, S. C. (1980/ h. 1359). *Târîhçe-i Hizb-i Adâlet*. Tahran: İlm.
- Rençber, A. (Haz.). (1976/ h. 1355). *Guzîde-yi Eş'âr-i Edîbu'l-memâlik*. Tahran: Zevvar.
- Tecrübekâr, N. (1971/ h. 1350). *Sebk-i Şi'r Der Asr-i Kâcârîyye*. Tahran: Mes'ud-i Sa'd.
- Tekin, A. (2015). *Endonezya'da Hollanda Sömürgeciliği Ve Bu Dönemde Endonezya-Osmanlı İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Terbiyet, M. A. (1935/ h. 1314). *Dânişmendân-i Âzerbâyçân*. Tahran: Meclis.
- Yâhakkî, M. C. (1996/ h. 1375). *Çûn Sebû-yi Teşne*. Tahran: Cami.
- Yazıcı, T. (1995). “Feridûn”, *DİA*, (Cilt 12, s. 396). içinde İstanbul: İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi.
- Yıldırım, N. (2002). *Edîbu'l Memâlik-i Ferâhânî*. Nüsha, 5, 7-21.
- Yûsufî, G. H. (2009). *Çeşme-i Rûşen: Didâri bâ Şâirân*, (12 b.). Tahran: İlmî.
- Zerrînkûb, A. (2004/ h. 1383). *Ez Guzeşte-yi Edebi-yi İrân*. Tahran: Suhân.

Adres | Address

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies

e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124